

שמעתא למיקתא

גליון קפ"ז – פ' קרח ה'תשע"ד / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב' קטן הסובל מגירוי בעור, האם מותר ליתן עליו משחה בשבת

א. מלאכה בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה

מבואר **ביומא** (פד.) שחולה שיש בו **סכנה** מצווה לחלל עליו את השבת. וכן פסק **השו"ע** (סי' שכח סעי' ה). ולא רק סכנה ודאית דוחה את השבת, אלא אף ספק סכנה דוחה את השבת, וכמ"ש **השו"ע** (שם סעי' ה, וסי' שכט סעי' א). ואפ"י בכמה ספקות הדין כן, ע"י **בשבת יעקב** (ח"א סי' נג), **בערוה"ש** (פ"ב אות ה), **בשטי"ב** (פ"ב הגה ב) ומש"כ בגליון ק"י.

ב. מלאכה לצורך חולה שאין בו סכנה

אמנם עבור חולה שאסור לחלל את השבת. פרט לאיסורים דרבנן שחכמים התירו. ונחלקו הראשונים באיזה אופן היתרו: **[א']** דעת **הרמב"ם** (פ"ב הי"ח) (לפי הבנת **המ"ט** (סי' שכת)) דאע"פ דמלאכות דא"ל לא הותרו עבורו מ"מ מותר לעשות עבורו **מלאכות דרבנן** ע"י **ישראל**. וכן נקט **הרשב"א** (ח"ב סי' ערב) (אמנם דעת **הב"י** (שם) דלדעת הרמב"ם לא הותרה מלאכה דרבנן שיש בה ספק דא"ל, **[ב']** דעת **הר"ן** (שבת סא. ברי"ף ד"ה גרסינן, ועיי"ש לט: ד"ה ומהא) דמלאכות דרבנן לא הותרו אלא ע"י נכרי, ואם א"א ע"י נכרי מותר לעשותם אפי' ע"י ישראל **בשינוי** (וכי"כ **במ"ב** (סי' טג) אליבא דדעה ז' [ג'] דעת **הרמב"ן** (תוה"א שער המיחוץ, ושבת קמ"ד: ד"ה הא) דאמירה לנכרי ומלאכה דרבנן בשינוי שרו לצורך חשאב"ס. ולענין מלאכה שאי"צ לגופא בשינוי לצורך שאב"ס מבואר **ברמב"ן** (תוה"א שם) דשרי. והארב"ט בזה בס"ד בגליון קס"ט).

ולמעשה **השו"ע** (סי' שכח סעי' יז) כת' דנראה דעת הרמב"ן יעקב דלצורך חשאב"ס מותר לעשות ע"י גוי אפי' מלאכה דא"ל, וע"י ישראל מלאכה דרבנן ע"י שינוי. ומ"מ דת' **הח"א** (כ"ל שם אות י"ג) דא"ל ע"י שינוי ולא ע"י נכרי, סמכין על המקילין ומתירין לעשות מלאכה דרבנן אף כדרכו. והביאו **המ"ב** (סי' ק"ב) (מיהו לא הזכיר א"א שינוי).

ג. מלאכה בשינוי לצורך חולה שאב"ס

אלא דנח' הפוסקים אליבא דהסוברים דמלאכה דרבנן בשינוי שריא ע"י ישראל, האם ה"ה מלאכה דא"ל שריא בשינוי. הלכה דעת **המ"ב** (סי' קד, ט"ק) ג', ובעה"פ סי' תנצו סי' ט) לאסור, אולם הכרעת **הגרשו"א זצ"ל** (ששי"כ פ"ג הגה יח) כהמקילין עכ"פ היכן דא"א ע"י נכרי. ומ"מ מצד **הביאור הלכה** (סי' שב ד"ה דלא) להתיר מלאכה שאי"צ לגופא עבור תינוק שהוא בכלל חשאב"ס עכ"פ בצירוף עוד צדדים. והארב"ט בזה בס"ד בגליון קס"ה.

ד. מלאכה לצורך קטן

והנה כבר פסק **הרמ"א** (סי' שכח סעי' יז וסי' רעו סעי' א) ד"סתם צרכי קטן כחולה שאין בו סכנה דמי'. ומבואר **בשער הציון** (שם אות לד) דנין כשאר חשאב"ס הותרו כל צרכיו (למר כדאית ליה ולמד כדאית ליה וכמבואר לעיל). וכן נקטו **החזו"א** (סי' טו סי' קד) ו**המנחת יצחק** (ח"א סי' טע). ודלא כ**התהל"ד** (סי' טש ט"ק כד, סי' טש ט"ק מז, סי' טש ט"ק נז) שנקט דדוקא צרכי אכילה הותרו לצורך תינוק. ומ"מ כתב **המ"ב** (סי' רעו סעי' ז) דכ"ז כשצרכים לו הרבה.

ה. עד מתי נקרא קטן לענין זה

אלא דנח' הפוסקים עד מתי נקרא קטן לענין זה. דעת **הגרשו"א זצ"ל** (ששי"א שם אות נד) דהוא עד גיל שנים - שלש. דעת **הצ"ח** (ח"א סי' טו פ"ב) דהוא עד גיל שש. דעת **המנח"י** (ח"א סי' טע) דהוא עד גיל תשע וכמו שמצינו לענין תינוק בענין צום יוה"כ. וכן פסק **הש"כ** (פ"ב אות ב) שהוא עד גיל טו - י'. ומסתבר דהכל לפי הענין דהרי יש דברים נחוצים מאוד אף כשאנים קטנים כ"כ כאכילה ושתייה מאשר צרכים אחרים. וכי"כ **בארות שבת** (ח"ב סי' פ"א אות ק"ד). [עני' בערוה"ש אות ט].

ו. עשיית מלאכה המתירה ע"י עצמו כשאפשר ע"י עכו"ם או קטן

ויש לדון האם מלאכה דרבנן בשינוי דשריא לצורך חולה שאב"ס כנ"ל, כשבידו לעשות ע"י עכו"ם או קטן, האם חייב לעשות על ידם.

והנה לענין חילול שבת במקום פק"נ שנינו בברייתא (שבת פד.) י"לא מחללים את השבת במקום פק"נ לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים אלא ע"י גדולי ישראל". וכתבו **התוס'** (ד"ה אלא) דאפילו היכא דאפשר בגוי מצווה בישראל שמה יתעצל הגוי ולא יעשה ויבא לידי סכנה. **והרא"ש** (סי' ד) כתב דזימנין דליתנייהו ואתי ג"כ לאהדורי בתרייהו. וכן פסק **השו"ע** (סי' שכח סעי' ב). אולם דעת **הראב"ה** (ה"א ומהא) דלא עבדינן ע"י גוי אלא היכן דאיכא שיהוי אב"ל במקום שיש מיתון עושין ע"י גוי. וכן פסק **הרמ"א** (שם) וכתב שכן נוהגים. (אולם למעשה **המ"ב** (סי' ק"ז) הביא דברי ה"ט"ו שכתב דלא מנהגו ותיקון הוא דאף שיכול לעשות ע"י א"א מ"מ ישראל יזהר בדבר יותר ולכן אם יש אפילו ספק הצלה ויש סכנה בבירור כל הזרזי ה"ז משובח).

אלא די"ל דעד כאן לא פסק השו"ע דלא עבדינן ע"י עכו"ם כי חיי' שמה יתעצלו ולא יעשה ויבא לידי סכנה או זימנין דליתנייהו ואתי ג"כ לאהדורי בתרייהו כנ"ל, אבל אצל חשאב"ס דליכא משום חשש השתהה ה"ל אפשר דידעה דזימנין לעשות ע"י נכרי היכן דאפשר. וכמו כן י"ל דעד כאן לא קאמר הרמ"א דיש לעשות ע"י נכרי (היכן דיש מיתון) אלא במקום פק"נ, דהותרו אף מלאכות דא"ל. אבל לענין איסורים דרבנן (אפילו מלאכה דא"ל בשינוי למתירים), ואפי' שרי דהותרו לגמרי.

ש"מ בנשמת אדם (כ"ל סט אות ג ד"ה ועוד שכבר כתבתי לעיל) שהאריך להוכיח דהיכן דמותר ע"י ישראל לא בעינן לעשות ע"י גוי כלל. וכן **באב"ז** (ש"א סי' ק"ח אות ה) כתב מסבא דודאי הדבר בגדר הותרה ולא בגדר דחיה, דלמה לחכמים לגזור איסור ושיהיה נדחה, טוב שיהי גזרו כל כהנ"ג ולא יצטרך לדחות איסור, וכן לשון הח"ש"ס בכתובות (ט.) לא גונח מפרק כלאחר יד במקום צערא **לא גזיר רבנו**, ע"כ. וכבר נקט כן **בהלכות קטנות** (ח"ב סעי' קנד) דבכח"ל הותר לגמרי שלא יבואר לומר דלא הותר השבת כלל לצורך חולה. וכן פסק **במ"ב** (סי' שכח סעי' נא וסי' נד) אליבא דהסוברים דמלאכה דרבנן הותרה לגמרי לצורך חשאב"ס, ואף לסוברים דבעינן שינוי, דאפי' יכול לעשות ע"י א"א מותר, ע"כ.

ואל דלכאורה צ"ע ממש"כ **המ"ב** (סי' ק"ז) ע"פ **המ"א** (שם) דאף דעיקר חליבת הבהמה איסורו מדא"ל משום מפרק דהוא תולדה דדש כמבואר בריש סימן שכ"א א.ה. ע"י ברסי' ש"כ בביאור הלכה, מ"מ בזה שהוא ע"י יניקה דהוא רק כלאחר יד לא ה"ר אף איסור מדרבנן דהתירו ה"ה, ואף דקו"ל דבעל חולי שאין בו סכנה אומר לא"י ועושה, יעשה שאין רפואה יש הוא לניק בעצמו, ע"כ. ומובח דדוקא בזה, דבעינן שיעשה בעצמו מתירין ליה איסור דרבנן שלא ע"י עכו"ם. וע"י **למהרש"ם** (דעת תורה שם סעי' יז ד"ה ולחלל) שהוכיח מכאן דמה שמתירין לחשאב"ס אם אפשר בדרך היתר לא הותר. והביא לזה סמוכין מדברי **הח"י הר"ן** (ע"ז כח) [ועני' בתהל"ד (סי' טז) שהקשה דהרי משמע מהמ"א דאמירה לגוי אף במלאכה דא"ל עדיף משראל ע"י שינוי, דדחוק לומר שיגיד לגוי שם הוא יוציא החלב ע"י יניקה בפ"ה דוקא וירוק אותה ואח"כ ישתה אותה גונגה, דבהו דאי יקוץ החולח], וא"כ מבואר דעדיף ליה לר"ן ומ"א אמירה לגוי במלאכה דאורייתא אפילו כדרכה, כמלאכה ישראל שלא כדרכה, וא"כ סתרי החלכה דברי המנ"א צ"ע, וע"י מש"כ ליישב **בשבת הל"ז** (ח"ה סי' ט).

וע"כ צריכים לחלק בין מלאכה כלאחר יד דלא הותרה לגמרי בין לשאר שבותים שקדילי טפי. ונאף לדעת המ"ב דס"ל דמלאכה דא"ל בשינוי לא הותרה ע"י ישראל לצורך חשאב"ס, ומה שהתירו בהא דגונגה, ביא שם (שם) דלדינו כי קיל טפי ממלאכה בשינוי כי אין דרכו של מפרק בכך, מ"מ אכתי י"ל דחמיר טפי משאר איסורים דרבנן.

אמנם אכתי קשה מדברי **המ"ב** (סי' שכח סי' טח) שכתב דמותר לומר לא"י לעשות תבשיל לחלקו שאין לו מה לאכול, דסתם צרכי קטן כחולה שאין בו סכנה דמי, ואם אין התינוק רוצה לאכול כ"א ע"י אמו מותר לאם להאכילו בחלב א"י ובשלו אף על גב דמטלטלת מוקצה, ועיין בפמ"ג דמצד קצת דבעי שינוי, ע"כ. ומשמע דלכתחלה יש להאכילו ע"י נכרי. ואפשר לחלק דשאני התם דכבר הוגי' מזומן לבעניו ועבר עושה עבורו מלאכת בישול וע"כ לכתחלה יש לעשות ע"י נכרי, אבל לעולם א"צ לחזור אחר עכו"ם לעשות מלאכה המתורה עבור הקטן.

מיהו ועיין **בתורתנו** (תני סי' עג) שכתב ע"פ הרמ"א ביו"ד סימן קנ"ה לענין איסור שלא כדרך אכילה לצורך חשאב"ס, דאין מתירין לו אף ויכול לעשות הרפואה בהיתר כמו באיסור, אע"פ שצ"ח לשהות קצת קודם שימצא היתר, מאחר שאין סכנה בדבר. וה"ה לענין חולה שאב"ס ששבת סמוך למצוי"ש לעשות מלאכה דא"ל לצורך חולה המתורה לע"פ.

דברינו הניח' דמבואר דבמקום חולי אפילו שאין בו סכנה הותרה לעשות מלאכה דא"ל לשם חולה המתורה לע"פ.

מיהו יש לחלק דשאני התם דע"י שיהוי אפשר לעשות בהיתר לגמרי (אפילו שלא ע"י נכרי). וש"מ **בנשמת אדם** (כ"ל סט אות ג ד"ה ועוד שכבר כתבתי לעיל) שעמד בזה וכתב דיש לחלק דשאני דהוי איסור אכילה.

ומ"מ כ"ז היכן דא"ל ללא מלאכה דרבנן כלל, אבל היכן דאפשר ללא מלאכה כלל, ודאי שיש לעשות כן. וכן כתב **בישוע"י** (סי' שכח סעי' ב). וכן הוא **במנחת יצחק** (ח"א סי' עח אות ב) וזה פשוט.

ולמעשה יוצא דצרכי חולה שאין בו סכנה מותרים, והיינו ע"י גוי אפי' מלאכה דא"ל, וע"י ישראל מלאכה דרבנן ע"י שינוי. ואם א"א ע"י שינוי ולא ע"י נכרי, מותר אף כדרכו. (ודעת **הגרשו"א זצ"ל** (ששי"כ פ"ג הגה יח) דאף מלאכה דא"ל בשינוי שרי היכן דא"א ע"י נכרי). וסתם צרכי קטן כצרכי חולה שאין בו סכנה דמי, ואף היכן דאפשר ע"י עכו"ם או קטן שרי ע"י ישראל גדול, וא"צ לטרוד אחריהם. וע"כ מותר לסוך את התינוק בשמן ואפילו אותם מקומות בגופו שיש בהם גירוי עור (שבגדול אסורים לסוכם מחמת איסור רפואה כיון שאינו בכלל חשאב"ס, ע"י בס"מ כ"ז). וה"ה דמותר לתת משחה (ללא מריחתה) ולשים עליה תחבושת או טיטול (והמחשה תמרוח מאליה), דבכח"ג הוי כלאחר יד, וכ"כ **הש"כ** (פ"ב אות יד ומה ט) וע"י מש"כ ליישב שכתב עוד טעמים להתיר בזה.

פ- מסכתא דדינא

העולה לדינא, תינוק או קטן (שדינו כחולה שאין בו סכנה) שיש לו גירוי בעור, מותר לשים משחה במקום הגירוי, כשדוחק מתוך השפופרת ואינו ממרח כלל. או על ידי טפטוף באצבע בלי מרוח (וכמו כן יכול לתת המשחה ללא למורחה ולהניח עליה תחבושות שהמשחה תמרח מאליה). ואם אפשר יעשה שינוי החיכך שלא יבוא לידי מירוח. ויש מתירים על כל פנים במקום חולי שאין בו סכנה, למרוח משחה ללא שינוי, באופן שהמשחה נבלעת בגוף לגמרי.

שכח להזכיר יעלה ויבא ונזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה', כיצד ינהג

תניא (שבת כד.) ימים שיש בהם קרבן מוסף, כגון ר"ח וחולו של מועד, ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר מעין המאורע בעבודה, ואם לא אמר מחזירין אותו.

ואמרינן בסוף פרק תפלת השחר (ברכות ל:) אמר רב ענן אמר ר' יהושע בן לוי, טעה ולא הזכיר ר"ח בערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין ביו"ד מקדשין את החודש אלא ביום. לא שגא חדש מלא לא שגא חדש חסר.

עוד איתא בברכות (כט:) אמר רבי תנחום אמר רב אסי אמר ר' יהושע בן לוי, טעה ולא הזכיר ר"ח בעבודה חוזר לעבודה, נזכר בהודאה חוזר לעבודה, כשים שלום חוזר לעבודה, ואם סיים חזרו לראש, ולא אמרין אלא שעקר רגליו אבל לא עקר רגליו חזרו לעבודה.

אמר רב נחמן בר יצחק הא דאמרן עקר רגליו חזרו לראש לא אמר אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו, אבל רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו חזרו לעבודה. איכא דאמרי אמר רב נחמן בר יצחק הא דאמרן כי לא עקר רגליו חזרו לראש שרגיל לומר תחנונים אחר תפילתו, אבל אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו חזרו לראש.

ופסקו הר"ף (ברכות כ.) הרמב"ם (פ"א מהל' תפילה ה"י והרא"ש (ברכות פ"ד סי' ט"ז) כלשון בראי, דכל שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו אף אם לא עקר רגליו חזרו לראש.

וכתב הר' יונה (ברכות כ.) ד"ה ואם טעה] דמלשון הגמ' דאמרה טעה ולא הזכיר ר"ח בעבודה חזרו לעבודה, משמע שמיד שאמר ברכת העבודה דינין ליה כטעות, ולפיכך אומר לשון חזרו, ואע"פ שלא התחיל עדין הברכה האחרת.

אולם המורכבי (ריש תענית סי' תר"ג-ד) כתב משמיה דראב"ה שאם לא אמר משיב הרוח ומוריד הגשם ונזכר בין מזהי המתים לאתה קדוש, א"צ לחזור כלל אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה, ושבו אמר אתה קדוש. וכן הדין בשאלה וביעלה ויבא כל שלא התחיל ברכה שאחריה שאומרה ללא חתימה, ואם התחיל ברכה שלאחריה חזרו לראש הברכה שטעה בה, ואם עקר רגליו חזרו לראש התפילה.

וברא"ש (ריש פ"ק דתענית) הביא נמי דברי הראב"ה לענין הזכרת מוריד הגשם ושאלת זמן טל ומטר, דכל שלא פתח הברכה שלאחריה אומרה במקומה, וכדאמרינן בפרק ג' שאכלו [טו:] לענין טעה ולא הזכיר של ר"ח דאומר ברוך שנתן ראשי חודשים וכר', לא שנו אלא שלא פתח בהנזכר והמטיב אבל פתח בהטוב והמטיב חזרו לראש.

ולדינא פסקו הטור והשו"ע (סי' תכ"ב סעי' א) - בראשי חודשים ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ברכות ואומר יעלה ויבא ברכה. ואם לא אמרו בערבית אין מחזירין אותו, כי שר"ח יום אחד בין שיה שני ימים, מפני שאין מקדשין את החדש בלילה. אבל אם לא אמרו שחרית ומנחה מחזירין אותו, ואם נזכר קודם שהתחיל מודים אומר במקום שנזכר, ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל מודים, אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חזרו לרצה, ואם לא נזכר עד שהשלים תפלתו חזרו לראש, ואם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקרו רגליו, חזרו לרצה.

וכתב בשל"מ מרדכי (סי' תכ"ב סעי' ד) - נ"ל פשוט דאם אמר בא"י, אע"פ שלא גמר המחזיר שכינתו לציון ה"ל כאלו סיים הברכה לגמרי, וצריך לסיימה ולומר יעלה ויבא קודם שיתחיל מודים, כיוון שהזכירה ה' י"ל לחזור, וכן שיעתיב בעשה בעצמי והסכימו עמו קצת מן החברים. שוב מצאתי כן להרב א"ר ז"ל לעיל סי' רצ"ז על ענין אחר וכל שהזכיר ה' ה"ל כסיים הברכה, ע"ש ובסי' תרפ"ג. ודבר פשוט הוא דה"ה בלילה אם הזכיר ה' אינו חזרו, אלא מסיים הברכה ואומר מודים.

אולם בשל"מ ציבור [שלמי תגינה דיני יעלה ויבא סי' ס"ב] כתב דאף דלענין ערבית מודה הוא למאמר מרדכי דיסיים הברכה. אולם דלדעת הרב החסיד שהביא הריטב"א [תענית ג] מסיים למדני חוקק אף במקום שא"צ לחזור אם לא אמרה, הרי כתב שם הריטב"א שאין כן דעת גדולי הצרפתים בדבר שאין מחזירין אותו, ונראה דל"ל נקטין דרבים ניהו. וכן משמע ממש"ש מרן (סי' תרפ"ג) גבי על הניסים דכל זמן שלא הזכיר ה' חזרו, דמשמע דאם הזכיר השם שוב אין לו תיקון לאומרו. וכ"כ מהר"ם עייש בספר מטה יהודה [סי' צ"ד סי' ד] דמי"ש שם השו"ע אפי' סיים הברכה אינו חזרו, לאו דוקא, דה"ה נמי אע"פ שלא סיים הברכה.

מ"מ לענין מ"ש דעשה בעשה ביום לסיים הברכה ולומר מודים קודם יעלה ויבא, בהא לא מודינא ליה, דהא כתב הריטב"א שם דכל מקום שמחזירין אותו, אם הזכיר בא"י יאמר למדני חוקק, והנה דעת הר' יונה דכל שסיים הברכה חזרו לעבודה אע"פ שלא

